

KISS ANITA

PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE TISZTIKARA 1715–1750¹

A Pest Megyei Levéltár 2009. évi konferenciája témaválasztásának – megyei közigazgatás- és hivataltörténet – apropója ugyan az első nádor–főispán kinevezésének évfordulója,² a mögöttes cél azonban egy nagyobb vagy mondhatjuk: nagyobbra törő terv, a megyei archontológia összeállításának megalapozása. Amint azt a Zala megyei példa³ is igazolta, egyetlen hasonló munka sem állhat meg önmagában, a megyei hivatalok működésének feltárása és bemutatása nélkül.⁴ Ennek a feltáró munkának újabb részterületéről vagy állomásáról szeretnék beszámolni most Önöknek, kapcsolódva az előző évi tudományos ülésen elhangzottakhoz, amikor is a vármegyei közgyűlés korabeli (a 18. század első fele) összetételének és működése főbb elemeinek ismertetése volt a célom.⁵

A vizsgált korszak időhatárait alapvetően a rendelkezésre álló levéltári források határozták meg. Bár a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt „kuruc” és „labanc” részre szakadt Pest-Pilis-Solt vármegye 1711-ben egyesült,⁶ a közgyűlési jegyzőkönyvek újabb sorozata – néhány töredéktől eltekintve – csak 1715-től maradt ránk.⁷ A tisztviselők hivatali idejének meghatározásához sokszor nélkülözhetetlen fizetési jegyzékek – az adószedői számadások részeként – szintén ez időpont után, az 1717–1718. évektől válnak rendszeressé.⁸

Az 1740-ig keletkezett közgyűlési jegyzőkönyvekről és fontosabb közgyűlési iratokról – mindenekelőtt Borosy András munkásságának köszönhetően – készült regeszták⁹ természetesen felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a kutatásban. Emellett azonban, mivel tartalmi ki-

¹ Jelen írás a Pest Megyei Levéltár 2009. november 26-ai tudományos ülésén azonos cím alatt elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata.

² I. Lipót király 1659. december 4-én szentesítette a 76. törvénycikket, amely Wesselényi Ferencet Pest-Pilis-Solt vármegye főispánjává nevezte ki, a tisztelet a mindenkori nádor számára fenntartva.

³ Zala megye archontológiája, 1138–2000. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény, 50.)

⁴ A korszakra vonatkozóan ugyanott lásd: Turbuly Éva: Zala megye közigazgatása 1541–1750. 23–46. o.

⁵ Kiss Anita: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűléseinek jellemzői a 18. század első felében. Elhangzott a Pest Megyei Levéltár tudományos ülésén. Budapest, 2008. november 28.

⁶ Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban. In: Pest Megye Múltjából. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1965. 42. o.

⁷ Pest Megyei Levéltár IV. 1-a. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek.

⁸ PML IV. 23. b-1. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Adószedői számadások. Ezúton szeretném megköszönni Schramek László kollégámnak, hogy az iratanyagról készített darabszintű jegyzék kéziratát rendelkezésemre bocsátotta. Megjegyzendő, hogy ezen forráscsoport teljes körű feltárása – a tisztviselőkkel kapcsolatos általános megállapítások ellenőrzésén kívül – még nem történt meg.

⁹ A jegyzőkönyvek regesztái két sorozatban, összesen 12 kötetben jelentek meg: Borosy András et alii: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1638–1711. I–V. kötet és 1712–1740. I–VII. kötet. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1983–1996. A kivonatok DVD-n is megjelentek, az eredeti jegyzőkönyvek teljes, digitalizált képanyagával együtt: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. DVD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft, Budapest, 2009.

vonatokról van szó, minden esetben szükség volt az eredeti, teljes bejegyzés vizsgálatára is, hiszen a korszak jegyzőkönyvei eleve eléggé szűkszavúak. A tisztviselők személyének meghatározásán túl a választások módjának vagy a hivatalviselés körülményeinek felderítéséhez is sajnos sokszor csak néhány odavetett szó vagy inkább formula elemzése adhat segítséget. Az 1741 és 1750 közötti időszak kutatása csak az eredeti iratok átnézésével vált lehetségessé, kivéve az 1742. évet; az ekkor keletkezett jegyzőkönyvek regesztáinak kéziratát ugyanis Schramek László kollégám bocsátotta rendelkezésemre.¹⁰

A vármegye tisztviselői

Az archontológia mint adatbázis összeállításának első lépéseként meg kell határoznunk azokat a tisztségeket, amelyek egykori viselőit adatbázisunkban rögzíteni fogjuk. Mint a bevezetőben hangsúlyoztam, a szükséges előtanulmányok elsődleges célja a vármegye működésének lehető legpontosabb bemutatása. A vármegyei közigazgatás irányításában döntő szerepet játszó személyek köre azonban túlmutat, sőt – a tekintélyesebb tisztviselőket nem számítva – azt mondhatjuk, hogy kívül esik a hivatali alkalmazottak csoportján. Másrészt viszont bizonyos tisztségeket a megbízatás ideiglenes jellege vagy a források elégtelensége miatt kell munkánk során figyelmen kívül hagynunk.

Az előbbi csoport jellemző, a korszakban egyre nagyobb szerepet játszó tagjai a **táblabírák**. Az általában középbirtokos, jogi végzettséggel rendelkező nemesek, bár tényleges hivatalt nem viseltek,¹¹ mégis tevékenyen részt vettek a közgyűléseken. Ennél is fontosabb azonban, hogy ott voltak a munkák érdemi részét végző bizottságokban¹² és fontos követségekben¹³ is eljárak a hivatalnokok helyett vagy mellett. Bár tevékenységük vizsgálata alapvető fontosságú, az archontológiai kutatásoknak azonban – táblabírói funkciójukból adódóan – nem alanyai. Kivételt jelent ez alól, ha speciális tisztet – pl. országgyűlési követ – töltöttek be.

---

¹⁰ Ugyancsak köszönet érte.

¹¹ Az 1613. évi 22. törvénycikk szerint eredetileg bírótársakként vettek részt a vármegyei törvényszék ülésein. Később, bár ez a funkciót – napi díjazással – továbbra is betöltötték, maga táblabírói cím tiszteletbelivé vált.

¹² A közgyűlés keretei – az országgyűléshez hasonlóan – nem adtak lehetőséget az egyes kérdések alapos tárgyalására és tervezetek kidolgozására, így ezekre bizottságokat hoztak létre. A bizottságok munkája igen sokrétű lehetett, a kivetendő adó felosztásától az országgyűlési követutasítások kidolgozásán keresztül olyan speciális feladatokig, mint pl. Bél Mátyás készülő művének véleményezése. (Ez utóbbira lásd: PML IV. 1-a XVI. kötet, 214–215. o.)

¹³ A megye követei útján képviseltette magát az országgyűléseken (*diaeta*) és az adómegajánlás céljából összehívott *concurus*okon is. Azonban ezeken kívül is számtalan esetben követek küldésével igyekeztek érdekeiket érvényre juttatni akár a nádornál, akár az udvarban. A követeket ez utóbbi esetekben is nem egyszer írásos (követ)utasításokkal látták el.

A másik pólus a vármegyei **szegődményesek** köre: a hajdúk, börtönőrök, sőt hóhérok ugyan kétségkívül fontos alkalmazottak voltak, de nem tartoznak a tisztviselők közé.¹⁴

A kutatásunk tárgyát képező hivatali kar felett, a vármegye élén a **főispán** állt, aki Pest-Pilis-Solt vármegye esetében 1659 óta¹⁵ a mindenkori nádort jelentette.¹⁶ A nádori tisztség üresedése esetén a helytartó vette át a nádor szerepét a főispánsággal kapcsolatos ügyekben is.¹⁷ Amint a főispánokra jellemzően elmondhatjuk, hogy megyéjük irányítására nem szántak vagy egyéb elfoglaltságaik miatt nem szánhattak időt, még inkább igaz volt ez a nádorokra (helytartókra), akik még a legünnepélyesebb alkalmakkor, így saját főispáni beiktatáson sem jelentek meg személyesen a megyében.¹⁸ Teljhatalmú megbízottaik képviselték őket azon néhány alkalommal, amikor a szokás szerint a főispán jelenléte vagy képvisellete vármegyében elengedhetetlen volt.¹⁹ Ahogy a főispáni, úgy az **adminisztrátori** intézmény is csak később alakult ki a vármegyében. Amíg más, örökös főispánságok esetében mindenképp szükséges volt, hogy a kiskorú főispánok helyett adminisztrátor járjon el, addig a nádor állandó helyettese csak 1742-ben jelent meg. Amikor a főispán 1742. június 22-én kelt levelében közölte, hogy teljhatalmú megbízottjává nevezi ki báró Grassalkovich Antalt, az eddig e téren is kiváltságolt vármegye nem tiltakozott az eljárás ellen, sőt ünnepélyes követséget menesztett leendő adminisztrátorához.²⁰ Az adminisztrátor személyének megválasztása több szempontból is indokolható. Egyrészt országos tisztségéből adódik, hiszen ekkor a személynöki címet viselte és utódja,²¹ Galánthai Fekete György személynök az adminisztrátorságban is követte őt.²²

¹⁴ Emellett név szerinti kigyűjtésük még a fizetési jegyzékek alapján sem lehetséges.

¹⁵ Lásd a 2. jegyzetet! A nádor–főispáni intézmény kialakulására lásd Schramek László Péter: Egy évforduló apropóján. Balassa Imre és Wesselényi Ferenc Pest megyei főispánsága.

¹⁶ Korszakunkban 1714–1732 között Pálffy Miklós, míg 1742–1751 között Pálffy János nádor.

¹⁷ 1732–1741-ig Lotharingiai Ferenc.

¹⁸ Lotharingiai Ferenc beiktatása: 1732. október 1. (PML IV. 1-a. XV. kötet, 548–569. o.), Pálffy János beiktatása: 1742. március 8. (PML IV. 1-a. XX. kötet, 4–9. o.)

¹⁹ A főispáni és adminisztrátori beiktatáson kívül a később tárgyalandó tisztújító közgyűléseken is.

²⁰ Hangsúlyozva, hogy nemcsak egy helyettesi, de akár egy főispáni tisztre is érdemessé teszik képességei. „*non vicariam hujusmodi tantum, sed supremam etiam cujuscunq[ue] comitatus moderandi activitatem et officium congruere recognoscerent.*” PML IV. 1-a. XX. kötet, 79–80. o. Grassalkovich beiktatására 1742. augusztus 13-án került sor. PML IV. 1-a. XX. kötet 111–112. o.

²¹ Grassalkovichot 1748-ban kamaraelnökké nevezték ki, ezért kellett megválnia mind személynöki, mind adminisztrátori címétől. Magyar nyelven íródott leköszönő levelét a vármegyéhez lásd: PML IV. 1-a. XXI. kötet, 930–932. o.

²² Galánthai Fekete Györgyöt 1748. szeptember 9-én iktatták be. Beiktató beszédében Luby István királyi táblai főpap így jellemezte a vármegye kiváltságos helyzetét: „*Úgy látom, kiváltképpen való, s nem közönséges gondgya vagy az fölséges Úr Istennek ezen tekéntetes nemes vármegyére (...), mert ha az régi időket és törvényeket tekéntyűk, ezen hármás tekéntetes nemes vármegye fő ispányságát, kormányozását magoknak tartották az régi királyok, hogy azzal is Magyar Országának többi vármegyéitől megkülönböztessék. Méltó volt tehát, hogy amidőn annak vezérlésit és rendes igazgatását másokra bízni magokban el tökéltették, azokra bizzák, az kik az királyi méltóságához leg közelébb közelének. Vallyon ki közelét közelébb, mint fölséges föl kenetett királyunknak két érdemes helytartója, kiknek edgyike az ország kormányzásában személlye viselője, ugymint nagy méltóságú gróf Erdődy Pálffy János palatinus urunk ő excellentiája, az másika pediglen az igazság és törvények szolgáltatásában helytartója, tudnia illik: méltóságos Galánthai Fekete György urunk ő nagysága.*” PML IV. 1-a. XXI. kötet, 947–948. o.

Ennél szembetűnőbb egybeesés viszont az, hogy Grassalkovich a vármegye legtekintélyesebb világi földesura volt és kinevezése előtt is tevékenyen részt vett a közigazgatási és „politikai” ügyek irányításában.²³ Feltételezhetjük akár azt is, hogy a kinevezés kezdeményezése épp magától Grassalkovichtól eredt, így annak körülményei mindenképp további vizsgálatra érdemek.

A vármegyei tisztikar élén a közigazgatási ügyek valódi irányítója, az **alispán** állt. Számos, így pl. bírói funkciójából is adódó feladata elvégzéséhez szüksége volt megfelelő helyettesre. Ezért is érthető, hogy még 1729-ben is tiltani kellett, hogy egy megyének több, azonos jogkörrel felruházott alispánja legyen.²⁴ Pest-Pilis Solt vármegyében már jóval a vizsgált korszak kezdete előtt megfigyelhető az **első- és másodalispán** megkülönböztetése. Ugyan az idézett 1729. évi 15. törvény a vármegyére bízta a másodalispán jogkörének meghatározását,²⁵ ennek gyakorlati megvalósulására nem találunk példát a jegyzőkönyvekben.²⁶ Teljes bizonyossággal csak azt állíthatjuk, hogy bár a vármegye hivatalos képviselője az első alispán volt,²⁷ a másodalispán minden funkciójában helyettesíthette.²⁸

Az alispánok munkájának elsődleges segítői a kor egyedüli professzionális hivatalnokaként számon tartott jegyző és az adószedő (*perceptor*) voltak.

A 18. század elejére a megnövekedett feladatokkal együtt járó adminisztráció megkövetelte a megyei „kancellária” szervezett működését és többé-kevésbé magával hozta az új „írásbeliségi fegyelem” kialakulását.²⁹ Pest-Pilis-Solt vármegyében a **jegyző** munkáját a kor-

---

²³ 1748. évi leköszönő levelében maga írta: „*feő szerencsém közé számlálom, hogy már majd 32 esztendőktől fogvást ezen N(emes) Vármegye statusinak barátságában, publicumnak tanulássában, köz javunknak edgyes akaratu folytatássában élhettem*”. PML IV. 1-a. XXI. kötet, 930–932. o. Nemesgyzer előfordult, hogy a közgyűléseket (még többször a kisgyűléseket) is saját birtokán, Gödöllőn tartották. A vármegye hozzáállását e tekintetben jól jellemzi az az 1735. évi eset, amikor a jegyzőkönyvben feljegyezték, hogy visszatetszést szült a tény, hogy az előző közgyűlést Gödöllőn tartották. A résztvevők kijelentették, hogy a vármegye kedve szerint ott tartja a gyűlést, ahol akarja és azzal egyidőben, hogy az erről szóló határozatot (statútum) megerősítették, ki is jelölték a következő helyszínt: Vácot, a vármegyében a legnagyobb befolyással bíró egyházi birtokos, a váci püspök székhelyét. PML IV. 1-a. XVI. kötet, 672. o.

²⁴ 1729. évi 15. tc. „hogy jövőben minden megyének csak egy rendes alispánja legyen”. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar 1000 – 1895 Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1900. 1657 – 1740. évi törvénycikkek.

²⁵ „... a megye közönségének szabadságában álljon a szükséghez képest, annak (ti. az alispánnak) helyettest rendelni s hatáskörét szabályozni.” 1729. évi 15. tc. CJH.

²⁶ Valószínűleg a szakirodalom is későbbi, inkább 19. századi példákra alapozva feltételezi, hogy az első- és másodalispán mindjárt a tisztújító közgyűlés után összeült és határozott a feladatok megosztásáról. Erre lásd: Meznierics István: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából, 1. sz. Budapest, 1933. 9–10. o. Maga idézi ugyanott az 1843. évi első eljárás javaslatot azzal kapcsolatban, hogy az első alispán a polgári, a másodalispán pedig a büntető sedrián elnökölt. Ugyanezt a felosztást említi Ember Győző, hozzátéve, hogy a közigazgatási ügyekben inkább az első alispán szerepelt. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1946. 535. o.

²⁷ Általában ő volt az országgyűlési követek egyike is.

²⁸ Meznierics ennek igazolására tévesen idézi az 1723. (!) évi 15. törvénycikket. Meznierics 1933. 9. o.

²⁹ Degré Alajos: A megyei közigazgatás átalakulása a XVIII. század elején. In: Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Millenniumi Magyar Történet sorozat) 218–230. o. (220–223. o.)

szakban egy állandó **aljegyző** segítette, bár az aktuális munkák elvégzésére minden bizonnyal már a korai időszaktól kezdve több napidíjas írnokot (*scriba*) is alkalmaztak. A jegyzőnek a kiadmányozási feladatokon túl az egyes közgyűlési és bizottsági tárgyalások előkészítésében és lebonyolításában is részt kellett vennie, így a vármegyei ügyek teljes körére rálátással bírt. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy fontos tagja volt a tisztkarnak és szakértelmét megbecsülték.

Az adószedői vagy **perceptor**i tiszt szintén megkívánta a megfelelő szakmai ismereteket. A 18. század elejére az adószedéssel kapcsolatos feladatok állandósulásával és a tisztség végleges megszervezésével³⁰ egy időben a perceptor a házipénztár kezelését is átvette a jegyzőtől.³¹ Megválasztásának feltétele azonban nem csak a szükséges szakértelem megléte volt, mivel munkájáért anyagi felelősséggel is tartozott. Pest-Pilis-Solt vármegyének is számos nehézsége adódott a perceptorok elmaradásainak behajtása során,³² az 1723. évi 63. törvénycikk pedig a hasonló esetekre nézve meghagyta, hogy az elmaradásokat az örökösökön ne lehessen behajtani.³³ A Helytartótanács 1733. december 1-jén kelt leirata elrendelte, hogy a perceptor – amennyiben az lehetséges – olyan birtokos nemes legyen, aki állása elfoglalásakor megfelelő biztosítékot tud adni.³⁴ Ez az eljárás a gyakorlatban már 1724-ben megjelent, amikor a megüresedett tisztségre a bécsi érsek (volt váci püspök) Metekovics Györgyöt ajánlotta, aki maga és támogatói révén 10 000 forintos kauciót helyezett kilátásba.³⁵ Legközelebb 1742-ben, Tomcsányi János megválasztásakor ajánlott fel a váci püspök 5000 forint biztosítékot.³⁶ A következő tisztújításkor viszont annak törlését kérte, arra hivatkozva, hogy az új perceptor megbízhatónak bizonyult és a továbbiakban a felelősségvállalás nem indokolt.³⁷

Állandó helyettes adószedő kinevezésére nem került sor a korban. 1733-ban Zlinszky János perceptor levélben kérte a vármegyét, hogy segéd (*coadjutor*) kinevezésével segítsék a munkáját, vagy legalább állandó írnoka fizetését emeljék meg fáradságos munkája honorálásaként. Végül ez utóbbi kérését teljesítették.³⁸ 1740-ben Dobossy Ferenc esküdtet bízta meg

³⁰ Ember 1946. 538. o.

³¹ Ember 1946. 537. o. Ezt igazolja a vármegye 1715. évi 2. statútuma is. PML IV. 1-a. XI. kötet, 12. o.

³² Bár Imre János esetében valós indok lehet az, hogy a nyugták nagy része elveszett a Rákóczi-szabadságharc alatt.

³³ 1723. évi 63. tc. „Az uradalmak pénztárnokairól s azok hátralékainak az urak részéről való pótlásáról és eziránt az 1647. évi 37-ik törvénycikk megújításáról.” CJH.

³⁴ „... ut a modo imposterum in quantum fieri potest possessionatos in perceptorem suum eligere, ac antequam [...] officium [...] in se asummerent, [...] per eos fidejussionem vel aliam sufficientem securitatem pro ratione possibilitatis sibi praestari facere”. PML IV. 1-a. XVI. kötet, 211. o.

³⁵ A kaucióból 2000 forintot Mágócsy Mihály akkori szolgabíró, későbbi alispán, 3000-et pedig maga Metekovics vállalt magára. PML IV. 1-a. XII. kötet, 925–927. o.

³⁶ PML IV. 1-a. XX. kötet, 11–18. o.

³⁷ PML IV. 1-a. XX. kötet, 666. o.

³⁸ PML IV. 1-a. XVI. o. 173–175. o.

a hátralékok, pontosabban a taxák beszedésével.³⁹ Éves fizetést állapítottak meg számára, ami azt bizonyíthatná, hogy nem csak alkalmi kinevezésről volt szó. Ennek ellenére csak 1740. augusztustól 1741. februárjáig töltötte be ezt a hivatalt,⁴⁰ amit a későbbiekben sem állítottak vissza.

Szintén fogadott, ám kevésbé jelentős tisztviselői voltak a megyének a bírósági ügyekben eljáró **ügyész**, a megye érdekeit az udvarnál képviselő **bécsi**, sőt Pest-Pilis-Solt vármegye esetében egy ideig **pozsonyi ágens**,⁴¹ valamint a vármegyei **orvos** is.

A közigazgatási és bírósági ügyekben egyaránt eljáró **szolgabírákat** a járási beosztás szerint (ekkor kecskeméti, váci, pilisi és solti járások) választották meg. Hatáskörük ettől függetlenül a megye egész területére kiterjedt.⁴² Így a megkülönböztetés annyiban áll, hogy a szükséges közigazgatási feladatok (rendeletek kihirdetése, adóbeszedés, összeírások megszervezése stb.) ellátásának felelősei voltak az adott területen. Számos feladatuk ellenére Pest-Pilis-Solt vármegyében csak a korszak végén, 1750-ben választottak először **alszolgabírákat**,⁴³ akkor is csak a kecskeméti, váci és solti járásba egyet-egyet.⁴⁴

A szolgabírák segítői mind közigazgatási, mind bírósági ügyekben az **esküdtek** voltak. Bár a tisztújítások alkalmával sem mindig jelölték, hogy melyik esküdtet melyik járásba választották meg, járásonként két esküdt választása volt általánosnak mondható.⁴⁵

A **kommisszáriusok** feladata a megyében elszállásolt katonasággal összefüggő intézkedések koordinálása és végrehajtása volt. A főkommisszáriusi tisztség a korszakban szinte állandóan betöltött pozíció volt, munkáját pedig **alkommisszáriusok** (számuk változó volt) segítették. A korszakban a választások alapján úgy tűnik, hogy eleinte járásonként 1-1 főt alkalmaztak,⁴⁶ majd a járások helyett bizonyos helységeket vagy területeket jelöltek ki.⁴⁷

---

³⁹ A határozat szerint míg a főadószedő (*generalis perceptor*) a hadi- és háziadó (*contributio militaris et domestica*), addig helyettese (*particularis perceptor*) a taksás nemesek adójának beszedéséről gondoskodott. PML IV. 1-a. XIX. kötet, 198. o.

⁴⁰ A számadásokban található fizetési jegyzékek alapján. PML IV. 23-b. 1740/41 és 1741/42.

⁴¹ Az 1726. november 26–28-ai közgyűlésen tárgyalták annak a kérdését, hogy továbbra is alkalmazzák-e az ágenseket. A határozat értelmében a pozsonyinak felmondták, megjegyezve, hogy eddig sem sok hasznát látták. PML IV. 1-a. XIII. kötet, 537. o.

⁴² Ember 1946. 535. o.

⁴³ Korábban csak egy esetben (1726-ban) volt példa arra, hogy a sokat betegeskedő szolgabíró helyettesítésével – szigorúan közigazgatási és nem bírósági ügyekben! – ideiglenesen az egyik esküdtet bízták meg. PML IV. 1-a. XIII. kötet, 329–330. o.

⁴⁴ Az indoklásban az is szerepelt, hogy a jelöltek hosszas esküdti szolgálat révén is kiérdemelték a tiszteletet. Kisebb bírósági ügyekben is eljárhattak. PML IV. 1-a. XXI. kötet, 104. o.

⁴⁵ Sajnos ez ügyben a fizetési jegyzékek sem segítenek, ugyanis ott sem jelölték a járásokat.

⁴⁶ Például az 1715. évi tisztújításkor.

⁴⁷ 1730-ban: Abony, Aszód, Miske, Vác; 1742-ben: Abony, Aszód, Kecskemét, Pest, sárközi kerület, solti járás, Vác; 1746-ban: mint előzőleg, csak Kecskemét helyett Nagykőrös, solti helyett pilisi járás.

Bár nem voltak a vármegye hagyományos értelemben vett tisztviselői vagy alkalmazottai, jelentőségük miatt mégis két további csoport megjelentése lehet indokolt az archontológiában: az **országgyűlési követek**⁴⁸ és a **felkelő hadak kapitányai**.⁴⁹

A tisztviselők megválasztása

A vármegyei tisztviselők kinevezés vagy választás útján nyerték el hivatalukat.⁵⁰ Az ún. **tisztújító közgyűléseket** (*sedes restauratoria*), az 1723. évi 56. törvénycikk értelmében háromévenként kellett megtartani és annak összehívásáról a főispánnak kellett gondoskodnia. Ez a gyakorlatban sehol sem valósult meg maradéktalanul, Pest-Pilis-Solt vármegyében például a korszakban nyolc hagyományos tisztújító közgyűlést tartottak⁵¹ és egy rendkívüli választást az első alispán halála miatt.⁵² A tisztújító széket ún. búcsúzószék (*sedes valedictoria*) előzte meg, ami annyit jelentett csupán, hogy az alispán a teljes tisztikar nevében bejelentette lemondását a tisztújítást megelőző utolsó közgyűlés végén vagy – később ez lesz az általános – a tisztújító közgyűlés kezdetén.⁵³ Az újítószéken a nádor–főispán megbízottja elnökölt,⁵⁴ és az ünnepélyes alkalomból nagy számban megjelentek a vármegyei előkelőségek is.

Külön figyelmet érdemel, hogy 1715 óta a tisztújító közgyűléssel egy időben, első sorban a tisztviselők eljárására és a megyei közgyűlés működésére vonatkozó **statútumokat** is hoztak,⁵⁵ méghozzá hangsúlyozottan a főispán, vagyis annak megbízottja előterjesztései (*propositiones*) szerint. Természetesen a megye ezen kívül is hozott különböző ügyekben határo-

⁴⁸ Lásd 13. és 27. lábjegyzeteket. Az országgyűlési követek és utasításaik kérdése külön tárgyalást igényel.

⁴⁹ A korszakban 1741-ben (PML IV. 1-a. XIX. kötet, 442–446. o.) és 1744-ben (PML IV. 1-a. XX. kötet, 506–510. o.) hirdettek meg nemesi felkelést.

⁵⁰ A hivatalviselés kezdete nem feltétlenül esett egybe a kinevezés vagy megválasztás időpontjával. A nádor–főispán nádori kinevezése révén ugyan mintegy örökölte a főispáni címet is, hivatalosan mégis csak a beiktatással foglalta el hivatalát. Ugyanígy az adminisztrátorok tevékenységét is ettől az időponttól számíthatjuk. A választott tisztviselők esetében is előfordult, hogy a megválasztás és a hivatalba lépés között eltelt bizonyos idő. Ennek egyik oka lehetett, ha pl. a megválasztott nem volt jelen a tisztújító közgyűlésen és hivatali esküjét csak a következő közgyűlésen tette le, vagy ha a jelöltet tisztújító közgyűlésen kívül választották meg és ahhoz ki kellett várni a főispán jóváhagyását.

⁵¹ 1715. szeptember 24. (PML IV. 1-a. XI. kötet, 9–11. o.); 1717. május 4. (PML IV. 1-a. XI. kötet, 402–410. o.); 1725. június 20. (PML IV. 1-a. XIII. kötet, 21–24. o.); 1730. április 20. (PML IV. 1-a. XV. kötet, 31–40. o.); 1733. november 9. (PML IV. 1-a. XVI. kötet, 161–168. o.); 1742. március 9. (PML IV. 1-a. XX. kötet, 11–18. o.); 1746. március 9. (PML IV. 1-a. XX. kötet, 662–670. o.); 1750. március 23. (PML IV. 1-a. XXI. kötet, 99–104. o.).

⁵² 1747. november 6. (PML IV. 1-a. XX. kötet, 827–832. o.).

⁵³ 1725-ben említi először a jegyzőkönyv, hogy a lemondáskor az alispán a megye pecsétjét is átadta a tisztújítást levezető megbízottnak. (PML IV. 1-a. XIII. kötet, 21. o.) 1746-ban pedig a levéltár kulcsát is. (PML IV. 1-a. XX. kötet, 664. o.).

⁵⁴ A főispán megbízottjának fogadására követséget küldtek ki. Első említése az 1725-ös tisztújítás alkalmával: PML IV. 1-a. XIII. kötet, 21. o.

⁵⁵ 1717-ben csak megerősítették az előző határozatokat. PML IV. 1-a. XI. kötet, 410. o.

zatokat, ezeket azonban külön tartották számon, 1750-ben pedig az összes „tisztújításkori” határozatot (1725-től kezdve) átnézték, és amiben kellett, módosították és kiegészítették.⁵⁶

Elmondható, hogy a nádor–főispán az előterjesztések révén kísérletet tett a helyi közigazgatás szabályozására. Ennek azonban nem volt sok sikere. A választásokra nézve pl. az 1725. évi 2. statútum kimondta, hogy a tisztkar háromévente, augusztusban mondjon le és jelentse azt a főispánnak, hogy a tisztújító közgyűlést szeptemberre kitűzhesse.⁵⁷ Ennek betartására az elkövetkezendő évtizedekben egyszer sem került sor.

A választások módjával kapcsolatban az 1723. évi 56. törvénycikk csak azt írta elő, hogy az alispánokat a főispán négy jelöltje közül kell megválasztania a vármegyének. A négy jelölt egyikének a hivatalban lévő alispánnak kellett lennie.⁵⁸

Az alispánokon kívül általában a szolgabírák esetében van szó jelöltállításról és választásról. A jegyzőt és perceptort szaktudása miatt a hagyományos felfogás szerint nem választották, hanem a főispán nevezte ki határozatlan időre. Ennek ellenére a tisztújítások előtt a többi tisztviselővel együtt mindketten lemondtak, majd általában újra megerősítették őket hivatalukban.⁵⁹ A további tisztviselőket a vármegye maga választhatta meg.

Pest-Pilis-Solt vármegyében a korszakban mindig jelöltállítással történt a választás az első- és másodalispán, valamint a szolgabírák⁶⁰ esetében és általában – ahogyan máshol is – az első helyen jelölt, aktuálisan hivatalban lévő személyt erősítették meg hivatalában.

Az első- és másodalispánok esetében előfordult, hogy külön-külön 4-4 vagy 3-3 jelöltet állítottak⁶¹, de az is, hogy a kettőre összesen 4-6-ot.⁶² A szolgabírói tisztre mindig 3-3 személyt jelöltek.⁶³

A fő- és aljegyzők esetében is előfordult jelölés. Az aljegyzők esetében ritkábban jelöltek⁶⁴ és csak egyszer fordult elő, hogy nem az első helyen jelöltet erősítették meg, akkor is azért, mert őt pilisi járási szolgabíróvá választották.⁶⁵ A főjegyző esetében az általában három

---

⁵⁶ PML IV. 1-a. XXI. kötet, 104–108. o. Ez azért is szembevetendő, mert ekkor ért véget Lotharingiai Ferenc kormányzó–főispánsága és az idő alatt 1742-ben és 1746-ban már nem is találunk ilyen határozatokat. (Bár az 1750-es „revízió” 1742-es statútumokra is utal. PML IV. 1-a. XXI. kötet, 107. o.).

⁵⁷ PML IV. 1-a. XIII. kötet, 24. o.

⁵⁸ „... *ac candidatos cum priore vicecomite quatuor e statu nobilium proponendo*” 1723. évi 15. tc. CJH.

⁵⁹ Ember Győző is természetesként említi ezt a kettősséget a jegyző esetében. Ember 1946. 530. és 536. oldal.

⁶⁰ Az alszolgabírák esetében azonban 1750-ben szintén jelöltállítás nélkül választottak. PML IV. 1-a. XXI. kötet, 104. o.

⁶¹ Előbbire 1715-ben és 1725-ben, utóbbira 1717-ben került sor. 1733-ban az első alispáni tisztre négy, a másodalispánra három jelöltet állítottak.

⁶² Négy jelölt: 1750-ben, hat jelölt: 1742-ben és 1746-ban.

⁶³ Bár 1715-ben csak a kecskeméti és váci, 1717-ben csak a kecskeméti járásba jelöltek, a többi szolgabírót jelölés nélkül megerősítették.

⁶⁴ 1730, 1733 és 1742.

⁶⁵ 1742-ben.

jelölt⁶⁶ közül egy esetben lemondás miatt,⁶⁷ két esetben viszont indoklás nélkül a második helyen jelöltet választották meg.⁶⁸

A perceptorok esetében, bár 1725 óta szintén állítottak jelölteket, kivétel nélkül mindig a hivatalban lévőt erősítették meg.⁶⁹

1742-ben és 1746-ban még az ügyészi posztra is 3-3 jelöltet állítottak. Az első esetben a hivatalban lévő Zlinszky Józsefet megerősítették, de figyelmeztették is, hogy rendszeresen látogassa a törvényszék (*sedria*) üléseit. A következő tisztújításkor azonban már leváltották a 3. helyen jelölt Jeszenszky Sámuel javára.⁷⁰

A választás vagy jelölés maga, mint minden más vármegyei döntés,⁷¹ általában *communi omnium voto*, tehát közfelkiáltással és nem fejenkénti szavazással történt, vagy ha igen, csak utalást találunk arra, hogy megoszlottak a szavazatok.⁷²

A tisztújító közgyűlések bármilyen formálisak voltak is, fontosságukat, vagyis legitimitásukat jelzi, hogy a tisztújítások közötti időszakban megüresedett főbb állásokat (alispánok, szolgabírák, jegyző és perceptor) mindig csak ideiglenes kinevezéssel töltötték be.

Ezekben az esetekben különösen érdekes megfigyelni, hogy a vármegye vagy a főispán jelölt-e az egyes posztokra. Ugyanis amíg a tisztújítások jegyzőkönyveiből nem derül ki, hogy előzetesen egyeztettek-e (és ha igen, hogyan) a jelöltekről,⁷³ az ilyen esetekben kelt levelek ezt egyértelművé teszik. Befejezésül ezért ennek két, egymással szöges ellentétben álló példáját szeretném ismertetni.

Az 1722. december 30-ai közgyűlésen a nádor két levelét olvasták fel.⁷⁴ Az elsőben (1722. december 10-ei dátummal) négy jelöltet nevezett meg a néhai Zlinszky Imre kecskeméti szolgabíró pótlására: Benyiczky Tamást, Huszár Istvánt, Jeszenszky Mihályt és Simonyi Ferencet, a megyére bízva a választást.

---

⁶⁶ 1715, 1725, 1733 és 1742. A két posztra összesen négy jelöltet állítottak 1730-ban.

⁶⁷ 1725-ben.

⁶⁸ 1733-ban és 1742-ben.

⁶⁹ Ami még inkább érthető, ha belegondolunk, hogy a perceptorok „alkalmassága” egyértelműen lemérhető egyrészt a már említett biztosíték (kaució) megléte, másrészt az évenkénti elszámolások helyessége révén.

⁷⁰ 1746-ban. PML IV. 1-a. XX. kötet, 666. o.

⁷¹ Degré Alajos: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. In: Fejér Megyei Történeti évkönyv, 7., Székesfehérvár, 1973. 122. o.

⁷² Az 1733. évi tisztújításon az „*unanimite votorum*” és „*pluralitate votorum*” (ti, „egységes” és „többségi szavazattal”) formula váltakozik. PML IV. 1-a. XVI. kötet, 166–168. o.

⁷³ Ezt említi szokásként Meznerics 1933. 14. o. és Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány-és jogtörténet. Politzer Zs. és fia, Budapest, 1946. 269. o.

⁷⁴ PML IV. 1-a. XII. kötet, 783–785. o.

1722. november 15-ei, tehát korábbi keltezésű levelében pedig ideiglenesen Jeszenszky Mihályt nevezte ki, megjegyezve, hogy bár Jeszenszky nem birtokos még a megyében,⁷⁵ de kvalitásai alkalmassá teszik a posztra.

Az ügyben a jegyzőkönyv leírása szerint hosszas tanakodás után szavazásra került sor,⁷⁶ amelynek eredményeként a nádor első jelöltje, Jeszenszky, valamint Huszár István is azonos számú szavazatot kapott.⁷⁷ Másnap Szeleczy Márton első alispán döntő szavazatával Huszár Istvánt választották meg.⁷⁸

1723. február 25-én azonban felolvasták a nádor felháborodott levelét, amelyben közölte, hogy tudomására jutott, hogy ugyan a választás során a két jelölt azonos szavazatot kapott, de a „*a compossessorok és dominiumok potioritássa*”, vagyis a tekintélyes földesurak Jeszenszkyre szavaztak, így a szokások értelmében őt kellett volna megválasztaniuk.⁷⁹ Ezért Huszár leváltását követelte, amit a vármegye meg is tett és a nádor eredeti jelöltjét, Jeszenszky Mihályt eskették fel szolgabírónak.⁸⁰

A másik példa Lotharingiai Ferenc kormányzó főispánságának idejére esik.⁸¹

1737-ben a helytartó nevében kancellárja kérte, hogy a Gellérth István halála miatt megüresedett kecskeméti járási szolgabírói tisztre a vármegye három személyt jelöljön, ajánlásának csatolásával egyetemben.⁸² A közgyűlés a következőképp válaszolt: kecskeméti járási szolgabírónak javasolták az akkori váci járási szolgabíró Huszár Istvánt, emiatt a váci járásba Sótér Gábor solti járási szolgabírót, az ő helyébe pedig Kászonyi József esküdtet. Ugyanezen solti járási szolgabírói tisztre (nem a kecskemétire!) jelölték még Szlovacsek László királyi

⁷⁵ Ezt az 1723. évi 56. törvénycikk a megyei tisztviselőkre nézve előírja.

⁷⁶ „... *tandem ad votorum collectionem perventum est*” PML IV. 1-a. XII. kötet, 785. o. A korszakban ez az egyetlen eset, amikor biztos tudomásunk van fejenkénti szavazásról.

⁷⁷ Méghozzá összesen 3-3 szavazatot! A Pest megyei közgyűlések résztvevőinek száma a korszakban egyébként nem lehetett több 15-20 főnél. Azonban erre is csak a jegyzőkönyvek elején név szerint felsoroltak alapján következtethetünk. Az 1722. december 30–31-ei közgyűlés jegyzőkönyvéből sajnos még ez a felsorolás is hiányzik.

⁷⁸ PML IV. 1-a. XII. kötet, 787. o.

⁷⁹ „... *az compossessoroknak és dominiumoknak potioritássa mind az által Jeszenszky uramra votizálván törvény és szokás szerént is ex potioritate votisantium, dignitate preeminencia et compossessione quoque potiorum, eő kegyelmére illetet volna szállanyi az conclusorium votumnak*” PML IV. 1-a. XII. kötet, 796. o.

⁸⁰ PML IV. 1-a. XII. kötet, 795–796. o. Jeszenszky Mihályt előbb helyettesíteni kellett (lásd a 43. jegyzetet!), 1727-ben pedig végleg lemondott rossz egészségi állapota miatt (PML IV. 1-a. XIII. kötet, 679. o.). Később azonban még egyszer feltűnt: 1731-ben a nádor az elhunyt másodalispán helyére nevezte ki, mindenféle jelölés nélkül (PML IV. 1-a. XV. kötet, 353. o.). Ami a „vesztes” Huszár Istvánt illeti, a nádor 1723. júliusában főhadbiztosi állást „járta ki” a számára (PML IV. 1-a. XII. kötet, 863. o.), végül pedig másodalispánként fejezte be hivatali karrierjét.

⁸¹ A tisztújítások közötti legnagyobb hiátus (1733–1742) is szinte pontosan egybeesik az ő hivatali működésével. Ez még akkor is szembetűnő, ha elismerjük, hogy a leginkább 1739–1740 között pusztító pestisjárvány, majd az 1741. évi országgyűlés időtartama alatt erre valóban nem volt alkalmas időpont. 1740-ben a Helytartótanács is leiratban érdeklődött a vármegyétől afelől, hogy mikor tartottak legutoljára tisztújítást. A közgyűlés mindenféle indoklás nélkül közölte az 1733. november 9-ei dátumot. PML IV. 1-a. XIX. kötet, 167. o.

⁸² „... *tria subjecta suae serenitati haecce univeritas proponeret, ac suum quoque opinionem, in quem nimirum collimaret, adnecteret.*” PML IV. 1-a. XVII. kötet, 314. o.

táblai kiadmányozót és Dobossy Ferenc esküdtet, de megjegyzték, hogy Kászonyi József ki-nevezését támogatják.⁸³

A főispán szűkszavú megerősítése is ezt a logikát követte: solti járási szolgabírává az első helyen jelölt Kászonyi Józsefet nevezte ki, úgy, hogy – a megye kívánsága szerint – Huszár István kecskeméti, Sótér Gábor pedig váci járási szolgabíró legyen.⁸⁴

Ebből az előzőekkel szemben úgy tűnik, hogy az üresedések alkalmával ebben az időszakban a közgyűlés szinte kedve szerint nevezhetett ki tisztviselőket.⁸⁵

* * *

Bár előadásunk végére értünk, mégsem mondhatjuk el még azt sem, hogy kitűzött két témánk – a vármegyei tisztviselők és megválasztásuk – minden részletét sikerült volna teljességgel tisztáznunk vagy legalább érintenünk. Tekintve egyrészt azt, hogy a 18. századi vármegyei közigazgatásra vonatkozóan sok esetben csak a 19. századi állapotokat visszavetítő, általános megállapítások állnak rendelkezésünkre, másrészt pedig, hogy egységes szabályozás híján a szokások vármegyéenként, sőt, azokon belül korszakonként is igen eltérőek lehettek, mindenképp szükséges a kutatások további folytatása és a források teljes körű feltárása.

---

⁸³ Uo. 314–315. o.

⁸⁴ PML IV. 1-a. XVII. kötet, 334. o.

⁸⁵ 1735-ben még a másodalispáni tisztre is a vármegye jelölt (PML IV. 1-a. XVI. kötet, 671–672. o.) és a főispán ki is nevezte az első helyen ajánlott Zlinszky Jánost. (PML IV. 1-a. XVI. kötet, 703–704. o.).

Levéltári források és forráskiadványok

PEST MEGYEI LEVÉLTÁR IV. 1-a. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek.

PEST MEGYEI LEVÉLTÁR IV. 23. b-1. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Adószedői számadások.

BOROSY ANDRÁS ET ALII: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1638–1711. I–V. kötet és 1712–1740. I–VII. kötet. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1983–1996.

16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. DVD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft, Budapest, 2009.

CORPUS JURIS HUNGARICI (CJH) – Magyar Törvénytár 1000 – 1895 Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1900. 1657 – 1740. évi törvénycikkek.

Irodalom

DEGRÉ ALAJOS: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. In: Fejér Megyei Történeti évkönyv, 7. Székesfehérvár, 1973. 122. o.

DEGRÉ ALAJOS: A megyei közigazgatás átalakulása a XVIII. század elején. In: Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Millenniumi Magyar Történet sorozat) 218–230. o. (220–223. o.)

ECKHART FERENC: Magyar alkotmány-és jogtörténet. Politzer Zs. és fia, Budapest, 1946. 269. o.

EMBER GYÖZŐ: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1946. 535. o.

KOSÁRY DOMOKOS: Pest megye a kuruckorban. In: Pest Megye Múltjából. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1965.

MEZNERICS ISTVÁN: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 1. sz. Budapest, 1933. 9–10. o.

MOLNÁR ANDRÁS (Főszerk.): Zala megye archontológiája, 1138–2000. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény, 50.)